

Grusomt? — Ak nej!

14. marts 2001

Af OLE TOGEBY

Bag Aage Henriksens og andre kanoniserede udlægninger af Karen Blixens berømte fortælling *Drømmerne* ligger — en oversættelsesfejl...

I 1830 brændte operaen i Milano, og den kendte sopran Pellegrina Leoni omkom da der faldt en brændende bjælke ned over hende. Branden udbrød under opførelsen af Mozarts *Don Juan*, midt i den scene hvor Leoni som Donna Anna sang recitativet: *Crudele? Ah nò, mio bene! Troppo mi spiace allontanarti un ben che lungamente la nostr' alma desia.*

Dette er ikke en historisk begivenhed, men den centrale scene i Karen Blixens store fortælling *Drømmerne* fra *Syv fantastiske Fortællinger* (1935). Handlingen er kort fortalt den at Pellegrina i virkeligheden ikke dør, men mister sin stemme, beslutter sig til at holde op med at være ét menneske, skifter mellem at spille forskellige roller som passer til de mænd hun er sammen med, og giver omverden det indtryk at hun er død.

I 1836 optræder hun som madame Rosalba, enke efter general Zumala Carregui, i en lille provinsby nær Saumur, og her bestormes hun som en hellige heks og kåd helgeninde af den svenske adelsmand Arvid Gyldenstjerne, som hun imidlertid afviser, da han nødvendigvis må i seng med hende for at vinde en ædel kappestrid om jøden Marcus Cocosas heste.

I 1842 er hun modehandlerinden madame Lola i Luzern, som elskes sønligt af den adelige Fridrich von Hohenemser (også kaldet Pilot), og som redder ham da han ved et tilfælde under en opstand har skudt bispen af Sct. Gallens kapellan. Han undslipper i — Cocosas vogn.

Senere på året 1842 er hun i Rom skøgen Olalla der, fordi hun synes i forbund med alle livets strømme og vinde, fuldstændig bjergtager det sorte får, Lincoln, i en adelig engelsk familie. Da Lincoln vil tage hende med til sin gamle far i England, har hun pludselig forladt bordellet i Rom, og alt er betalt for hende af — Cocoza.

Alle de tre forsmåede elskere sporer hende i 1843 til et hotel i Andermatt i Sct. Gotthart, hvor hun er indskrevet som hofråd Heerbrandts frue fra Altdorf, og hvor de også møder Cocoza. Hun flygter ud i snestormen, de forfølger hende, og hun kaster sig ud i bjergkløften da de tre mænd insisterer på at få at vide: Hvem er De? Dette er handlingsgangen i historien, og fortællingen er lagt i munden på Lincoln som på en dhow på vej til Zanzibar i 1863 fortæller den til den store fortæller Mira Jama. Han genfortæller både sin egen, Pilots og Gyldenstiernes historier, og til sidst også historien om teaterbranden i Milano, som er blevet fortalt ham af Pellegrinas ven og mæcen Cocoza. Alt hvad vi hører om Pellegrina, er således filtreret,

forskudt og faldet på plads i gennem flere led af mænds erindring.

Denne prægtige historie har i 66 år tryllebundet læserne, bl.a. fordi man kun forstår halvdelen af den, og det er ikke en dårlig egenskab ved en fortælling. Hvorfor afviser Pellegrina mændene? Hvad er det hun har med den jøde? Hvad har det med Donna Anna i Don Juan at gøre?

Mange har forsøgt at tolke historien, f.eks. har Bo Hakon Jørgensen i sin disputats *Siden hen* (1999) betonet at fortællerne og tilbageblikket giver en relativisering af det fortalte. Men det er ikke rigtig svar på de brændende spørgsmål. Aage Henriksen har i *Litterært Testamente. Seks kapitler om kærlighed* (1998) prøvet at forklare at branden kommer på dette tidspunkt i Pellegrinas liv fordi hun har lært ikke at investere sig selv i sine kærlighedshistorier. Hvorefter hendes væsens strømme kan flyde sammen.

Aage Henriksen begrundet bl.a. sin tolkning på oversættelsen af citatet fra Don Juan. I lighed med Hans Brix oversætter Henriksen citatet til: *Grusom, ak nej. Det behager mig blot at udsætte opfyldelsen af vor søde attrå en smule*. Og dette passer jo godt med tanken om en åndelig individueringproces: Man må udskyde sine behov for at nå en højere bevidsthed.

Problemet er blot at der faktisk står det modsatte i da Pontes libretto til operaen. Brix har fejlciteret Karen Blixens tekst og skriver *piace*, som betyder 'behager', i stedet for *spiace*, som betyder 'mishager'.

Handlingsgangen i Don Juan er kort fortalt at Don Juan forsøger at voldtage Donna Anna, som imidlertid gør modstand, han skjuler sit ansigt og flygter, og dræber på vejen Donna Annas far, kommandanten. Donna Annas forlovede, Don Ottavio, sværger at hævne hendes far — og så kommer alle de kendte numre med ... i *Spanien 1003* og *Ræk mig din hånd du kære*. Dernæst finder først Donna Anna ud af at det er Don Juan der har dræbt hendes fader, og da Don Ottavio senere også bliver overbevist om det, reagerer han — ikke ved at tage hævn, som han havde lovet — men ved at erklære at Don Juan nok skal blive fanget, og at Donna Anna derfor straks kan gifte sig med ham. Så svarer hun: *Nej, min fader må hævnnes først*, og så siger Don Ottavio: *Hvor er du grusom*.

Det er i denne situation Donna Anna svarer: *Grusom, ak nej, det mishager (også) mig at udskyde vores søde attrå*. Operaen kan tolkes således at det faktisk er Donna Anna der ved sin standhaftighed tilkalder Stengæsten, faderens genfærd, som så slår Don Juan ihjel. Stengæsten er en del af Donna Anna.

Dette er det centrale tema i Drømmerne. Kan en kvinde have sex når hun ikke har sin ære og stolthed i behold? Det optræder igen og igen i historien, mest tydeligt ved et skjult citat midt i Cocozas fortolkning af operabranden (side 318): *For Pigen er det ingen Dødsynd, for de fandt hende paa Marken, den trolovede Pige raabte,*

og der var ingen, som frelste hende.

Dette er et citat fra Femte Mosebog, kapitel 22, hvor der i oversættelsen fra 1871, står: *Naar en Pige, en Jomfru, er trolovet med en Mand, og en Mand finder hende i Staden og ligger hos hende: da skulle Iføre dem begge ud til samme Stads Port og stene dem med Stene, og de skulle dø, Pigen for den Sags Skyld, at hun ikke raabte i Staden, og Manden for den Sags Skyld, at han krænkede sin Næstes Hustru; og du skal borttage den onde af din Midte. Men dersom Manden finder den trolovede Pige paa Marken, og Manden holder fast paa hende og ligger hos hende, da skal alene Manden, som laa hos hende, dø. Men Pigen skal du ikke gøre noget, for Pigen er det ingen Dødssynd; thi ligesom en vil rejse sig imod sin Næste og slaa ham ihjel, saa er og denne Handel. Thi han fandt hende paa Marken; den trolovede Pige raabte, og der var ingen, som frelste hende.*

Denne historie indeholder en række elementer som er de samme som findes i Don Juan: 1. pigen forlader sin far; 2. pigen voldtages; 3. hun råber om hjælp; 4. men der kommer ingen; 5. manden straffes. De kommer også igen i historien om Philomela, som Coccoza havde tænkt at lave en ballet over som beskrivelse af Pellegrinas skæbne. Denne historie, som findes hos Ovid, løber således: Philomela er datter af athenerkongen Pandion og søster til Procne, som er gift med Tereus. Da Procne føler sig ensom i det fjerne Thrakien, beder hun Tereus hente Philomela så hun kan besøge dem. Tereus sejler til Athen, men Pandion har svært ved at sige farvel til sin datter. Tereus og Philomela sejler dog til sidst over havet til Thrakien. Her voldtager Tereus Philomela, som råber om hjælp indtil han skærer tungen af hende. Philomela underretter imidlertid sin søster ved hjælp af et broderi som beskriver alle scenerne i forløbet, og begge hævner sig på Tereus, ved at dræbe Itys, søn af Tereus og Procne, og servere ham som et måltid for Tereus.

Jøden Coccoza ligner på en prik hovedpersonen i H.C. Andersens eventyr Skyggen, og Pellegrina siger da også om ham at han er hendes skygge som hun har solgt til djævelen for at få fred i hjertet. Han er altså ikke en person som de andre i historien, men en instans i Pellegrinas psyke, en instans som er blevet fortrængt, og derfor vender tilbage og øver umodstælig indflydelse på hendes handlinger. Da Coccoza efter Pellegrinas død over hende fremsiger den jødiske Kadisch-bøn, som skal siges af den nærmeste mandlige slægtning over en afdød, røbes det at han er (som en) far for hende; han er den faderinstans som findes i kvindens psyke, og som kvindens elsker nødvendigvis må træde i stedet for ved deres første erotiske møde.

Operabranden i Milano må således forstås som den situation som en kvinde kommer i når hun forladt af sin far (Coccoza vil ikke dø sammen med Pellegrina i branden, og redder fejlt sig selv ud uden at hjælpe hende), føler at hun mister sin stolthed i mødet med en mand som ikke respekterer hende som person, men kun

tager hende som kønsvæsen. Det knæk hun derved får, er beskrevet i billedet på den bøjede pælerod: ... *hvis Du, idet Du planter et Kaffe træ, bøjer Pæleroden, saa vil Træet efter en kort Stund begynde at udsende en Mængde smaa, fine Rødder nær Overfladen. Det Træ vil aldrig komme til at trives eller bære Frugt, men det blomstrer stærkere end de andre.*

Drømmerne handler næppe, som Aage Henriksen synes at mene, om højere bevidsthed og esoteriske processer. Det handler om menneskelig eksistens og identitetsdannelse, set fra en kvindelig synsvinkel. Pellegrina er kvinden der, fordi hun ikke er kommet ud af forholdet til sin fader, ikke kan træde i forhold til sin elsker.

De tre mænd, Gyldenstjerne, Pilot og Lincoln, der i Pellegrina ikke ser en person med eget livsprojekt, men kun den rolle som passer til deres egen attrå, må af hende opleves som voldsmænd som krænker hende. Hun har solgt sin faderinstans til djævelen, og som Karen Blixen har udtalt om sig selv: han gav mig den gave, at jeg fra da af kunne forvandle alt, hvad der hændte mig, til en historie. Pellegrina betaler for sin rige og voldsomme blomstring med tab af trivsel og frugtbarhed. Når mændene vil til at gøre alvor af forholdet til hende, kommer Coccoza og jager bejleren væk.

Fortællingen bliver derved en mytologisk fortælling af samme kaliber som tragedien om Ødipus; den handler om den psykologiske udvikling som kvinder må igennem fra de forlader deres fader til de møder en mand: *For Pigen er det ingen Døds synd, for de fandt hende paa Marken, den trolovede Pige raabte, og der var ingen, som frelste hende.*

Karen Blixens livssyn er ofte blevet opfattet som litterært, aristokratisk og esoterisk. Det er det ikke, det er biologisk, relativistisk og eksistentielistisk. *Nogle Mennesker gør andet end de har Lyst til og glemmer, hvad de selv er. De forvirrer Naturens Tanker, de plumrer Naturens Kilder op, ja tag jer endelig iagt for dem. Hele Natten i Mørke voxer Træerne i Skoven, ja hvis det blæser bevæger deres Kroner sig i Blæsten. Saadanne Mennesker, som jeg taler om, vaagner om Natten, bliver urolige og beskæmmes, naar de tænker derpaa,* som Karen Blixen-Finecke udtrykker det i Sandhedens Hævn fra 1926.

Menneskets lod er som en marionetdukkes (et billede der findes flere steder i hendes fortællinger, og som hun har været begejstret for hos Pirandello): Vi må spille vores rolle i forhold til de andre agerende på livets scene, men vi har ingen chance for at overskue planen eller mønstret i det hele, før løbet er kørt. Det, det kommer an på, er ikke behovsudskydelse og højere bevidsthed for de indviede, men spontanitet og handling.

Pellegrinas skæbne er at hun har tabt denne spontanitet på grund af faderens

svigt; hun har fået bøjet sin pælerod, og de mænd som fortæller hendes historie, forstår det i deres begrænsede perspektiv ikke. Var det også Karen Blixens skæbne?

*Ole Togeby er dr. phil. og professor, ved Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Århus Universitet.